
PRIKAZ

RAZGOVORI O RETORICI (ur. I. Ivas i I. Škarić)
Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Filozofski fakultet Sveučilišta
u Zagrebu, Odsjek za fonetiku, FF press, 2007.

Gordana Varošaneć-Škarić
Filozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska

U listopadu 2007. izdani su *Razgovori o retorici*, zbornik radova s IV. znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem "Istraživanja govora", održanoga u Zagrebu od 6. do 8. prosinca 2001. Urednici Ivan Ivas i Ivo Škarić iznimno su kompozicijski uredili knjigu uz pomoć izvrsne urednice Elenmari Pletikos. *Razgovori o retorici* strukturom i kakvoćom radova prerastaju okvir zbornika i postaju nezaobilazno referentno djelo, koje može biti namijenjeno svima koje dublje zanima retorika, od studenata fonetike, lingvistike, filozofije do onih koji se profesionalno bave retorikom u teorijskom i praktičnom smislu. Knjiga se može svrstati u znanstveno djelo. Radovi su tajno recenzirani, kategorizirani, pa knjiga sadržava dvije znanstvene studije, pet izvornih znanstvenih radova, četiri pregledna rada, jedan prikaz te pet stručnih radova i dva eseja. Urednici su od početka zajednički uređivali zbornik, a nakon prerane smrti Ivana Ivasa u ljeto 2006. do završne pripreme za tisak uređuje ga Ivo Škarić. Vrsni poznavatelji retorike postigli su respektabilan učinak počevši od prikupljanja gotovih radova, vođenja brige o recenzentima (po tri recenzenta za svaki rad), strukturiranja radova do značajnog znanstvenoga djela. U knjizi su radovi dvadeset i jednog autora, koji su prošli strogu selekciju recenzenata. Primjerice, to su istaknuti njemački profesor retorike s Tübingenskoga sveučilišta Joachim Knappe; naš znameniti profesor retorike Ivo Škarić; teoretičar književnosti i stručnjak za antičke retoričke tekstove Miroslav Beker; zagrebački lingvist Dubravko Škiljan; Estela Banov-Depope iz Rijeke; Sanja Roić; profesor iz Graza teoretičar figura Branko Tošović; Renata Fox iz Opatije; iz Slovenije retorički praktičar i redatelj Zdravko Zupančić; profesorica jezika Katja Podbevšek te prevoditeljica Jasmina Markič. U takvo probrano društvo skladno su se kakvoćom diskursa uklopili i mlađi znanstvenici, da spomenemo Elenmari Pletikos, Jelenu Vlašić Duić, Marka Likera, Ivanu Filipović.

Radni naslov (*Retorika: istraživanja govora*) dao je naslutiti da će o retorici biti riječ sa znanstvenoga aspekta i da će uglavnom biti istraživana u govornom ostvaraju. Dijelom je to tako, a dijelom se radovi odnose i na dijakronijske interpretacije retoričkih teorija, stoga je promjena naslova u

Razgovori o retorici potpuno opravdana. Potonji naslov naviješta da se o retorici može razgovarati s različitim stajališta i na različite načine, a da se tema ne iscrpi. S druge strane naslov je i tradicijska poveznica s teoretičarima retorike – od antike preko našega renesansnoga filozofa Petrića do suvremene teorije interpersonalne komunikacije.

Broj od 241 stranice govori u prilog tomu koliko se ozbiljno u devetnaest radova pristupilo temi retorike. Prema samoj tematici ne bi trebalo očekivati veći broj ilustracija. Podatak da ima ukupno deset slika i dijagrama i pet tablica označuje da su u retoričkim istraživanjima danas prisutna i kvantitativna mjerenja javnoga govora, ali i zapisanih povijesnih znamenitih govora.

Nakon "Uvodne riječi" Ive Škarića sadržaj je podijeljen u četiri glavna poglavlja, redom: "Teorija i povijest govorništva" s osam radova, "Govorničke analize i ilustracije" s četiri rada, "Govornička izobrazba i govor u školi" s pet radova te "Umjetnički govor" s dva rada. Ukupno je referencija citirane i korištene literature 172. Od toga su navedene 142 referencije do 2000. godine i 30 referencija od 2000., što je dobar omjer s obzirom na to da se znanstveni skup održao 2001. Ujedno je i znak da su autori poštivali recenzentske primjedbe i do zadnjega ispravka uvodili i najnovije referencije.

Obavijesno je stajalište znanstvenika računalne tehnologije i tehnika da 21. stoljeće jest stoljeće govora. To samo podupire važnost retorike unutar istraživanja govora. Taj spoj između govorne oblike i tehnike u prvome poglavlju "Teorija i povijest govorništva" na izvoran način može se sagledati u Škarićevu radu *Govorništvo i tehnika*. Prvi po redoslijedu u tomu poglavlju, Knapeov pregledni rad objašnjava osnovna pitanja retoričke teorije unutar suvremenih pogleda, a treći Škarićev produbljuje značenja govorništva i na izvoran način tehnici udahnjuje dušu suživota s govorništvom. Prvo poglavlje pokazuje da je disciplina retorike stara kao i filozofija. Pa ako su 18. i 19. stoljeće rascjepkali retoriku stvaranjem novih disciplina, što Knape ocjenjuje negativnim za retoriku i ističe njezin pozitivan razvoj u Americi. Naviješta i suvremenu renesansu retorike te sam promišlja kako retoriku sagledati kao modernu disciplinu u odnosu prema ostalim predmetima. Istodobno upozorava na potrebu oblikovanja novih teorijskih koncepcija koje bi odgovarale potrebama današnjega vremena. Knape u tome dijelu diskursa daje zanimljiv spoj sudjelovanja retoričke teorije i teorije komunikacije. Poglavlje je važno u ozračju stajališta unutar suvremene discipline retorike. Uspoređujući stanje u Hrvatskoj, možemo zamijetiti kako imamo tu sreću da se retorika predaje na studiju fonetike od druge polovice 20. stoljeća, a danas se širi s pragmatičkim potrebama i drugih studija. Iznenađujuće, ekonomija pokazuje potrebu i za govorničkom naobrazbom. Knape izriče vrlo moderno stajalište da demokratska društva trebaju retoriku kao humanu metodu za donošenje odluka na otvoren i miran način. Prema njegovu je određenju retorika komunikacijska metoda, kojom se mirnim putem postiže promjena, dakako, prije svega promjena mišljenja. Zamjećujemo da bi se upravo na takvom određenju trebali obrazovati moderni političari te ekonomisti. Paradoks je u tome da se metodom retorike nakon promjene ponovno uspostavlja veza. Znanstvena

retorika treba istraživati kako komunikacija uspijeva, kako se sačinjavaju tekstovi te treba poučiti kako se uspješno i učinkovito zauzimati za svoje ciljeve. U sklopu znanstvene demokracije i protočnosti ideja i mišljenja taj problem na konkretnim primjerima znanstvenoga ustroja vlasti u Hrvatskoj raščlanjuje rad Renate Fox Kad jaganjci utihnu: moć i diskurs u visokom obrazovanju u poglavlju "Govorničke analize i ilustracije".

Knape u članku Osnovna pitanja retoričke teorije dalje razlaže kako retorička teorija usustavljuje sva znanja potrebna da se komunikacijskim sredstvima postigne uspjeh. Moderna određenja retoričkih pitanja toga poglavlja crpljena su i na izvoru Kvintilijanovih određenja retorike te Ciceronovih određenja pojmova komunikator – orator – pošiljatelj. Donose se modeli Karla Buhlera iz 1934., koji se nastavljaju u matematičkoj teoriji komunikacije Shannona i Weawera, u dijelu komunikacijskih metoda Kanta, što je danas uobičajen model. Knape i sam pridonosi uporabi objašnjavajući svoju inačicu toga modela, dajući retorici danas praktično značenje koje zanima kako pošiljatelj – orator može strateški uspješno komunicirati.

U Govorništvu i tehnicu u suzvučju s nekim teorijama posmodernizma Škarić esejistički izvorno pobija uvriježeno mišljenje da znanstvene činjenice i tehnološki proizvodi ne trebaju retoriku. Navodi da scientizam 19. stoljeća potiskuje retoriku, što dovodi do tipiziranog, stereotipiziranog znanstvenog diskursa. Zakret vidi u hermeneutičkom pristupu postmoderne, koji znanosti otvara retoriku te zaključuje da znanosti treba retorika.

Nadalje, u preglednom radu Platon i opasnosti retorike Beker razrađuje Platonovo mišljenje o opasnosti retorike te govorništvo povezuje s poviješću 20. stoljeća, upozoravajući da je uvijek opasno kad je ideal umjesto istine uspješnost. Retorika je teška i složena disciplina i treba je učiti. Ističe se da je Platon zapravo bio protiv stanja retorike u njegovo doba. Vjerovao je u moć i ljepotu retorike i po njemu srodnog mu pjesništva. Vrsna Škiljanova studija Pouke Ciceronovih *Partitiones oratoriae* raščlanjuje pouke iz *Podjele u govorništvu* napisanom u dijaloškom obliku. Škiljanov je rad važan jer objašnjava manje poznato tzv. manje Ciceronovo djelo o govorništvu i daje mu retorički nezanemarivo značenje. Takav je pogled sa stajališta klasične filologije i proučavanja Cicerona u skladu s modernim kritikama, jer su ti tekstovi prije bili olako shvaćani i nije im pridavana važnost u teoriji govorništva (primjerice, Tissoni 1973.). Ta studija pokazuje sustavnost Ciceronova prikaza cjelokupnog područja retorike te je sagledava u suzvučju osnovnih priručnika za pojedine znanstvene discipline, ovdje znanosti o govorništvu. Pokazuje izvorne Ciceronove postavke da govornik treba biti vješt u oblikovanju govora, ali da također mora biti obrazovan te imati moralne kvalitete da bi se cilj govora uskladio sa zajedničkim interesima. Ističe da je svrha retorike kao znanstvene discipline poučiti govornika kako će te interese prepoznati. Od antike, nije bilo važno samo kako reći, nego i što će se govoriti. Studija ukazuje na tu zanimljivu žanrovsku dvojnost djela kao na vrstu filozofskoga dijaloga s kojim se isprepliće *ars* – znanstveni ili stručni priručnik.

Skladno se nastavlja rad Estele Banov-Depope Retorika Frane Petrića: dijaloška forma i pristup govorničkom umijeću, koji daje vrhunsku važnost tome humanističkomu filozofu za retoriku. Govori se o komunikativnosti znanstvenoga diskursa Petrićevih *Dijaloga o retorici*, o anticipaciji ideja koje obavijesna teorija znanstveno objašnjava sredinom 20. stoljeća, primjerice pojma interpersonalne persuazije. Ističe se Petrićev diskurs novovjekovnoga intelektualca, kojemu svijest o individualizaciji dopušta suprotstaviti se autoritetima Cicerona, Dionizija, Kvintilijana, prema kojima govornik treba biti što sličniji učitelju. Za fonetičare je ova studija posebno važna jer osvjetljava Petrićevo stajalište o mogućnosti postojanja znanosti o ljudskom govoru.

Naravno, na studiju o Petrićevu govorništvu nastavlja se rad Sanje Roić Inauguralni govori Giambattiste Vica sa samoga kraja 17. stoljeća do 1707. godine. Zahvaljujući tomu što mu nije dodijeljena prestižnija katedra rimskog prava, taj je filozof i profesor retorike uspio produbiti znanstvene dosege retorike ističući istinu kao cilj studiranja. U razvijenim demokracijama upravo istina studiranju može podariti vrsnost, dodajmo – pravo na istinu i izbor.

Poglavlje "Govorničke analize i ilustracije" sadržava zanimljiva istraživanja političkoga govora na temelju zvučnoga materijala te analizu uvoda poznatih govora. Likerovo istraživanje ilustrirano je analizom ritma govora Martina Luthera Kinga, ml., Filipović analizira političke govore Vlade Gotovca, a prvi rad Pletikos i Vlašić Duić u tomu poglavlju analizira tekstove uvoda čak 127 govora iz zbirke *Glasoviti govori* (Naklada Zadro, 1999.). U potonjem se radu na zanimljiv način raščlanjuje funkcija uvoda govora kao što su privlačenje pozornosti, stvaranje naklonosti prema govorniku, pobuđivanje zanimanja za temu. Analiza uzima u obzir podjele klasične retorike i njihove razrade u 20. i 21. stoljeću.

U tome poglavlju osobitu pozornost i važnost za današnje poimanje demokratičnosti razgovornoga diskursa privlači već spomenuti nadahnuti kritički pregledni rad Renate Fox Kad jaganjci utihnu: moć i diskurs u visokom obrazovanju. Tehnologizacija diskursa povezuje se s otežanim stvaranjem i prenošenjem znanja zbog personalizacije dominantne skupine. Autorica navodi da je jedini izlaz onemogućivanih znanstvenika i studenata u razvijanju kritičke jezične svijesti. Retoričko znanje u prizivanju istine i ustrajnosti na njoj trebalo bi se nadвити nad agresivnom moći onih koji nadziru protok obavijesti u visokom obrazovanju.

Poglavlje "Govornička izobrazba i govor u školi", primjerice, tematizira retoriku u njemačkom školskom sustavu od srednjega vijeka, preko humanizma, reformacije i protureformacije, 17., 18., 19. stoljeća do nastave retorike danas (stručni rad Jasne Lovrinčević); konferencijsko prevođenje i govorništvu u radu slovenske autorice Jasmine Markič u kojem se dosta pozornosti posvećuje važnosti glasa i izgovora, što se može usporediti i s naobrazbom prevoditelja na specijalističkom studiju konferencijskoga prevođenja, koji se održava na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Rad Katje Podbevšek daje upute za glasno interpretativno čitanje književnoga teksta u pedagoškoj komunikaciji, koja

bi trebala biti usmjerena i recepcijskoj estetici. U pragmatičkom je smislu zanimljiv rad Anje Nikolić-Hoyt Artificijelna memorija kao retorička vještina, koji se oslanja na knjigu *The Art of Memory* iz 1978. Francis A. Yates.

Posljednje poglavlje "Umjetnički govor" analizira govor i gestu u Gogoljevu ranom stvaralaštvu (znanstveni rad Jasmine Vojvodić) i stvaranje glasovnog lika u scenskome nastupu u predstavi prema motivima Federica Garcije Lorce u iskustvenom i zračkom pristupu slovenske glumice Majde Grbac.

Izvornost pristupa knjige *Razgovori o retorici* razvidna je i u području istraživanja ekstrinzične retorike, koja gleda prema izvanjskome – od oratora prema komunikativnom izvanjskome svijetu.

Unutar teorije strateškoga komunikatora bitni su teleološko i pitanje uloga. Postavljaju se granice između retoričke persuazije i demagoške manipulacije. Iako postoji povijesni slijed retoričkih pitanja, koja se obrazlažu u više radova, istaknuli smo posebno radove koji na izvoran, nadasve poticajan, a neki i na strastven način pridonose znanstvenom poimanju retorike.

Radovi u ovoj knjizi pokazuju vrsno poznavanje suvremenih teorija istraživanja diskursa, primjerice sociološku teoriju sustava T. Parsonsa te suzvučja s teorijom medija McLuhana, kibernetikom Shannona i Weawera, teorijom simbola H. Meada, Ch. Morrisa, teorijom radikalnog konstruktivizma, novom argumentativnom retorikom Ch. Perelmana i Olbrechts-Tyteca. Stječu se tu Sloanova enciklopedijska određenja retorike, Russelova filozofija s uvidom u interpersonalne komunikacije 20. stoljeća, K. Reardon koja se na izvoran način povezuje s renesansnim Petrićevim shvaćanjem govornišva. Uzimaju se u obzir dosezi Curtiusovih raščlambi srednjovjekovlja, a u razradbi figura nije zanemarena Jakobsonova teorija jezika.

Treba ponovno istaknuti da je pristup najvažnijih radova zbornika na iznimnoj znanstvenoj razini te da su dobro, jasno i sustavno objašnjeni svi aspekti retorike. Vrlo je važno da djelo uzima u obzir intrinzičnost retorike, stvaranje dobrog teksta prema načelima retoričke teorije, ne zanemarujući poznavanje umijeća dobrog govorenja koje se služi pravilima i spoznajama retorike. O predmetu se razgovara na znanstveno jasan, argumentiran i kreativan način.

Znanstveno nazivlje koje se rabi, slijedi povijesne nazive od antike, preko srednjega vijeka, renesanse i skladno se susreće sa suvremenim nazivima 20. stoljeća. Novim se retoričkim pitanjima (ne misli se figurativno) radi bešavna prenosnica prema zahtjevima koje postavlja retorika u 21. stoljeću. Prema potonjemu uvidu razvidno je da je nazivlje u skladu s međunarodnom uporabom znanstvenih i stručnih termina. I u prijevodima radova s njemačkoga i slovenskoga zamjetna je jezična briga da nazivi budu uobičajeni u hrvatskom jeziku i znanstvenoj praksi.

Ovako sustavno tematski usklađen zbornik radova o retorici može biti koristan ne samo fonetičarima, nego općenito znanstvenicima koji se bave retoričkim teorijama, filozofima, filozofima, lingvistima, komunikolozima. U

praktičnom i stručnom smislu može biti informativan ekonomistima, vokalnim profesionalcima, čak umjetničkim pedagogima koje zanima i retoričnost izvedbe. Naime, zbornik je u tome dijelu usklađen sa suvremenim svjetskim proučavanjima javnoga nastupa, primjerice s knjigom Gottesmana i Maura *Umijeće javnog nastupa*. Dakle, u stručnom smislu zbornik može biti koristan svim vrstama govornih profesionalaca, novinarima, političarima, glasnogovornicima, učiteljima, nastavnicima, svima koji žele na obrađen i učinkovit način slati govorne poruke.

Ova knjiga kao skup radova o retorici svojom vrsnoćom odgovara društvenoj potrebi koja teži demokratičnosti izgovorenoga u interpersonalnoj komunikaciji te predstavlja obogaćivanje izdanja s područja retorike.

Iz svega navedenoga proizlazi da je djelo vrijedan doprinos znanstvenom pristupu retorici i bit će snažan uteg obogaćivanja radova o retorici u nas u 21. stoljeću. Da je samo prisutna kritička prosudba govora u današnjim organiziranim sustavima vlasti, koji prikrivaju demokratičnost razgovornog diskursa, da je samo doneseno današnje suvremeno viđenje renesansnoga Petrićeva razumijevanja biti razgovora među sudionicima koji prenose ideje, knjiga bi bila vrijedna. Knjiga je i mnogo više. Ona je skup tih i prethodno obrazloženih pristupa retorici.

Objavljivanjem je postala dostupna i ovim pozivam nakladnike da je učine što dostupnijom! (I da barem pogovorimo.)